

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพได้กำหนดแนวทางขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษาเพื่อจะใช้ประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

แบ่งออกเป็น 2 ประเภทที่สำคัญคือ

1.1 **ข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Data)** คือข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ แหล่งข้อมูลที่สำคัญ (Key Information) โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการศึกษาครั้งนี้ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1) สมาชิกในชุมชนต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ที่ใช้น้ำจากลุ่มน้ำแม่ตาช้างที่ได้คัดเลือกแล้ว ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนเป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เกษตรกรผู้ใช้น้ำ หัวหน้าเหมืองฝาย และสถานประกอบการที่ตั้งในพื้นที่

2) คณะกรรมการฟื้นฟูและจัดการลุ่มน้ำแม่ตาช้าง ซึ่งคณะกรรมการประกอบด้วยตัวแทนของกลุ่มผู้ใช้น้ำจาก ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และตัวแทนสถานประกอบการต่างๆ ที่ได้มีการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาการใช้น้ำจากลุ่มน้ำแม่ตาช้าง โดยผู้ศึกษาได้คัดเลือกประชากร กลุ่มละ 2 คน เพื่อเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก

โดยมีประเด็น แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ประกอบกับการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจากการพูดคุย หรือเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เกี่ยวกับการจัดการลุ่มน้ำ

การคัดเลือกประชากรและกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้ศึกษาคำเนียงถึงบทบาทของแต่ละคนในแต่ละกิจกรรมในการใช้น้ำ เพื่อทำการรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่มแบบเจาะจง การสัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ แล้วแต่กรณี โดยให้มีการกระจายในกลุ่มต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้ข้อมูลที่มีความหลากหลาย และเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลไปด้วย

1.2 **ข้อมูลขั้นทุติยภูมิ (Secondary Data)** เป็นข้อมูลใดๆ ที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษา แต่ไม่ได้เก็บจากผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยเอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นหลัก เอกสารที่มีการบันทึกจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานชุมชนจากองค์การบริหาร

ส่วนตำบลบ้านโป่ง รายงานการประชุมคณะกรรมการฟื้นฟูและจัดการลุ่มน้ำแม่ตาช้าง รายงานการวิจัย ของสถาบันเพื่อสิทธิชุมชนทั้ง 3 ระยะตั้งแต่ พฤษภาคม 2544 ถึง มิถุนายน 2547

2. เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมที่สำคัญสำหรับการวิจัยนี้คือ

1. การสนทนากลุ่มแบบเจาะจง (Focus Group Discussion) กับ สมาชิกในชุมชนต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ที่ใช้น้ำจากลุ่มน้ำแม่ตาช้าง คือ ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เกษตรกรผู้ใช้น้ำ หัวหน้าเหมืองฝาย และสถานประกอบการที่ตั้งในพื้นที่ เพื่อศึกษาประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

2. เมื่อได้ข้อสรุปเบื้องต้นแล้ว ต่อมาได้กำหนดแนวทางคำถามเพื่อสัมภาษณ์ระดับเชิงลึก (Indepth Interview) เพื่อจะสนองประเด็นของการศึกษาที่ตั้งไว้ รวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเข้าร่วมกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำของลุ่มน้ำแม่ตาช้าง เช่นการประชุมคณะกรรมการประจำเดือน การสำรวจสายน้ำและการสำรวจป่า การเลี้ยงฝาย การเลี้ยงฝายน้ำ การขุดลอกลำเหมือง การซ่อมแซมเหมืองฝาย เป็นต้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เนื่องจากผู้วิจัยได้ทำงานร่วมกับ โครงการฟื้นฟูและจัดการลุ่มน้ำแม่ตาช้างที่ได้รับการสนับสนุน จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย(สกว.) ตำแหน่งผู้ช่วยนักวิจัยของสถาบันเพื่อสิทธิชุมชน ตั้งแต่ช่วงปลายของโครงการ Phase 1 (พฤศจิกายน 2544- 30 เมษายน 2545)จนสิ้นสุดโครงการPhase 2 (เดือน มกราคม 2546) หลังจากนั้นใน Phase 3 (มกราคม 2546- มิถุนายน 2547) ผู้วิจัยยังได้ช่วยทำงานในตำแหน่งเจ้าหน้าที่ทำแผนที่ของโครงการ จากการทำงานร่วมกับ คณะกรรมการฟื้นฟูและจัดการลุ่มน้ำแม่ตาช้าง ได้ร่วมกิจกรรมทุกเดือนไม่ว่า การประชุมคณะกรรมการประจำเดือน การสำรวจสายน้ำและการสำรวจป่า มีโอกาสพบกับกลุ่มผู้ใช้น้ำ ทั้งสามกลุ่มเป็นประจำ ทำให้สามารถเก็บข้อมูลในการวิจัยไปด้วย รวมทั้งทางสถาบันเพื่อสิทธิชุมชนได้เอื้อเพื่อข้อมูลรายงานการวิจัยทั้ง 3 Phase ให้ในการทำวิทยานิพนธ์

จากการทำงานร่วมกับคณะกรรมการได้มีส่วนร่วมกับคณะกรรมการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งในการใช้น้ำหลายกรณี ได้ทราบถึงพัฒนาการความขัดแย้งในด้านต่างๆ รวมทั้งข้อมูลเชิงลึกในประเด็นที่ศึกษา อีกด้านหนึ่งได้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรค ในการจัดการเชิงสถาบันของ คณะกรรมการฟื้นฟูและจัดการลุ่มน้ำแม่ตาช้าง

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัย ได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของพื้นที่ศึกษา เป็นข้อมูลเกี่ยวกับขอบเขตพื้นที่ทางกายภาพ, จำนวนหมู่บ้านและประชากร, การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต, รูปแบบการใช้ที่ดินและน้ำ ตลอดจนช่วงเวลาทีโครงการต่างๆ เข้ามาพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำ ฯลฯ ข้อมูลเหล่านี้เป็นข้อมูลที่ต้องรวบรวมจากเอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสัมภาษณ์ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

2. ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งและการจัดการทรัพยากรเชิงสถาบัน เป็นข้อมูลการทำกิจกรรมของคณะกรรมการที่ดำเนินการ โดยการสนับสนุนทุนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ซึ่งเป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของคณะกรรมการ รายงานการประชุมสัมมนาที่ผ่านมตลอดจนการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

4. การตรวจสอบข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากได้ทำการเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้มีการจดบันทึกและตรวจสอบข้อมูลทุกครั้งอย่างละเอียดและสม่ำเสมอเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและถูกต้องสมบูรณ์ ได้ทำการเก็บข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน การตรวจสอบข้อมูลโดยหากข้อมูลจากแหล่งข้อมูล ดังที่กล่าวมา มีความแตกต่างหรือขัดแย้งกัน ผู้วิจัยจะเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนอีกครั้ง หากข้อมูลที่ได้ทำการตรวจสอบแล้วปรากฏว่าเป็นข้อมูลที่เหมือนกันก็น่าเชื่อถือได้ว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องแล้ว จากนั้นผู้วิจัยจะนำข้อมูลนั้นมาแยกแยะเป็นหมวดหมู่ตามประเภทและประเด็นที่จะศึกษาเพื่อทำการวิเคราะห์ต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจ มิได้มุ่งเน้นหาอิทธิพลของตัวแปร ดังนั้นจึงมิได้กำหนดตัวแปรเพื่อการวิเคราะห์ แต่ใช้กรอบแนวคิด ทฤษฎีที่ผู้ศึกษาได้ทบทวนแล้วพยายามรวบรวมข้อมูลมาเพื่อพิสูจน์ หรือหาข้อสรุปต่อปรากฏการณ์นั้นๆ จนกระทั่งตอบวัตถุประสงค์ในระดับหนึ่ง ข้อมูลเหล่านี้ถูกนำมาจัดระเบียบแบ่งประเภท ถูกนำมาหาความหมาย จัดระบบหาความเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในการศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บข้อมูลในภาคสนามมาเป็นหลักและเอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเอกสารข้อมูลที่จัดทำโดยทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน นอกจากนั้น เอกสารการทำงานของคณะกรรมการ ประกอบการวิเคราะห์ด้วย

6. เนื้อหาของวิทยานิพนธ์โดยสังเขป

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 8 บท คือ

บทที่ 1 บททำ กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์การศึกษา ขอบเขตพื้นที่ แผนที่หมู่บ้านที่ศึกษา ประโยชน์คาดว่าจะได้รับ นิยามศัพท์และกรอบความคิด

บทที่ 2 แนวคิดในการศึกษาและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยใช้แนวคิดในการศึกษาด้วยกัน 4 แนวคิด คือ แนวคิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร แนวคิดระบบกรรมสิทธิ์ แนวคิดการจัดการเชิงสถาบัน และแนวคิดการปรับตัว

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย ผู้ศึกษาใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพได้กำหนดแนวทางขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษาเพื่อจะใช้ประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ประกอบด้วย ข้อมูลและแหล่งข้อมูล เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล

บทที่ 4 แสดงถึงพลวัตการการถือครองที่ดินและระบบการผลิตลุ่มน้ำแม่ตาช้างโดยแบ่งเป็น 3 ยุค คือ ยุคการตั้งถิ่นฐานและการพึ่งตนเอง (การตั้งถิ่นฐาน – พ.ศ. 2500) ยุคการเข้ามาของรัฐทุนนิยมและพีชพาณิชย์ (พ.ศ.2500-พ.ศ.2533) และยุคการแย่งชิงทรัพยากร (พ.ศ. 2530 ถึงปัจจุบัน)

บทที่ 5 กล่าวถึงประวัติศาสตร์ ระบบนิเวศวิทยาลุ่มน้ำแม่ตาช้าง และการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำแม่ตาช้าง และ บริบทของพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยได้คัดเลือกชุมชนที่อยู่บริเวณส่วนต้นน้ำคือ บ้านคอยปุย ตอนกลางน้ำคือ บ้านแม่สะเหนือ และส่วนท้ายน้ำ คือ บ้านไร่ เป็นชุมชนที่ใช้ศึกษา กล่าวถึง ลักษณะกายภาพ สังคมและวัฒนธรรม พัฒนาการการถือครองที่ดินและระบบการผลิต รูปแบบการใช้น้ำ มูลเหตุแห่งความขัดแย้ง ของทั้ง 3 หมู่บ้าน

บทที่ 6 การจัดการความขัดแย้งในการใช้น้ำในลุ่มน้ำแม่ตาช้าง เนื้อหาได้กล่าวถึง พัฒนาการความขัดแย้งในการจัดการน้ำในลุ่มน้ำแม่ตาช้าง ความเป็นมาของคณะกรรมการศึกษาฟื้นฟูและจัดการลุ่มน้ำแม่ตาช้าง บทวิเคราะห์การจัดการเชิงสถาบันของคณะกรรมการ ปัญหาและอุปสรรค การจัดการเชิงสถาบันในลุ่มน้ำแม่ตาช้าง บทบาทและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของคณะกรรมการ

บทที่ 7 แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของชุมชนลุ่มน้ำแม่ตาช้างภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้งโดยมีการแบ่งเป็น 3 ระดับคือ การปรับตัวระดับปัจเจกชน การปรับตัวระดับชุมชน การปรับตัวในระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ ซึ่งการปรับตัวทั้ง 3 ระดับ แสดงให้เห็นถึงความปรับเปลี่ยนการเข้าถึงทรัพยากรน้ำของชุมชนที่ เป็นไปตามบริบทและสถานการณ์และเป็นกระบวนการที่ไม่สามารถหาข้อสรุปที่ตายตัวได้ หากแต่มีการปรับเปลี่ยนและสร้างใหม่อยู่เสมอ

บทที่ 8 สรุปผลการศึกษาเป็นการสรุปภาพรวมของผลวัดการการถือครองที่ดินและระบบการผลิตลุ่มน้ำแม่ตาช้าง รูปแบบการใช้น้ำ บทสรุปกรณีศึกษา ความหลากหลายในการปรับตัวของชุมชนลุ่มน้ำแม่ตาช้างปัญหาและอุปสรรค การจัดการเชิงสถาบันของคณะกรรมการจัดการเชิงสถาบันในการจัดการทรัพยากรร่วมและข้อค้นพบที่สำคัญ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved